

Szabó Erzsébet

A FIKCIONÁLIS TULAJDONNEVEK MINT KETTŐS SZEMANTIKAI PROFILÚ KIFEJEZÉSEK

Fictional Names as Expressions with Dual Semantic Profile

Starting from the criticism of *epistemic two-dimensionalism* on the historic-causal theory of reference developed by Kripke and extended by Putnam, the study claims that the semantic profile of fictional names such as 'Effi Briest' or 'Geert von Innstetten' is a *dual* one. The meaning of a fictional name has a hidden indexical as well as a hidden descriptive aspect. As *hidden indexical*, the fictional name refers in every possible world rigidly to the same entity, inhabiting a centered world which is situated in the epistemic space of possibility. As *hidden description* it refers to an entity which can be determined a priori, by a canonical description of this epistemic possible world. Due to the inaccessibility of the world and its canonical description, a fictional name can only be interpreted by the completeness-assumption of the description of the fictional world (the literary discourse itself), that is, through descriptions.

I. BEVEZETÉS, AVAGY KIVEL TALÁLKOZOTT GEERT VON INNSTETTEN 1877. DECEMBER 14-ÉN?

Ez december 2-án történt. Egy hét múlva Bismarck megérkezett Varzinba, és Innstetten tudta már, hogy karácsonyig, sőt talán azután sem gondolhat nyugodt napokra. A herceg [...] Versailles óta vonzódott hozzá, és valahányszor vendégei voltak, gyakran hívta meg Innstettet, de meghívta egyedül is, mert a fiatalos [...] kerületi főnököt a hercegnő éppúgy kegyelte, mint a herceg.

14-ére kapta az első meghívást. (Fontane, *Effi Briest*: 73, 79)¹

Ahogy a folytatásból kiderül, báró Geert von Innstetten, a kessini közigazgatási kerület frissen nősült kerületi tanácsosa, e meghívásnak eleget téve, 1877. december 14-én reggel valóban elutazott Bismarck varzini fogadására, ahonnan – s ez az egyedüli információ, amit a fogadról még megtudunk – enyhén mámoros állapotban csak másnap reggel hat órakor érkezett haza. Persze ha valaki nem elégszik meg ezzel az információval, és nem köti le a figyelmét az ezzel az eseménysorral párhuzamosan zajló, és a narráció kizárólagos tárgyát képező eremitage-beli és

¹ Az első számadat a magyar, a második a német kiadás oldalszámára utal.

kessini kísértethistória, az a kritikai kiadás jegyzetapparátusát fellapozva azt is megtudhatja, hogy az idézetben szereplő 'Bismarck' név Otto von Bismarck (1815–1898) kancellárra utal, aki feleségével, az idézetben 'Fürstin'-ként említett Johanna von Puttkamer hercegnővel (1824–1894) szívesen időzött az 1867. óta a család tulajdonában lévő varzini lovagi birtokon. A jegyzetíró azt is megemlíti, hogy Bismarck Innstetten iránti szimpátiája valószínűleg az 1870. szeptember 20-tól 1871. január 18-ig, I. Vilmos császárrá koronázásáig terjedő időszakból származik, amelyet a kancellár (akkor még mint porosz miniszterelnök) a német csapatok versaillesi főparancsnokságán töltött.² A jegyzetapparátus által sugallt nyomozási módszert alkalmazó olvasó ugyanakkor legkésőbb Bismarck *Gedanken und Erinnerungen* (1898) című önéletírását olvasgatva rájöhet arra, hogy gondolatmenetébe hiba csúszott: Bismarck egy sort sem ír állítólagos kedvencéről. És a kortárs történeti források sem említik a báró 'Geert von Innstetten' nevet. De akkor kivel találkozott Geert von Innstetten 1877. december 14-én? Kire, vagy mire referál a regényben többször és többféleképpen felbukkanó 'Bismarck' és 'Innstetten' név?³

A kérdést a fenti kiadói gyakorlatot és az annak megfeleltethető, meglehetősen gyakori olvasói magatartást leíró 'névelméletből', a *merev jelölés* (Kripke) modális koncepciójából kiindulva, a koncepcióban rejlő ellentmondás felmutatásával és annak egy lehetséges feloldásával válaszoljuk meg.

2. A FIKCIONÁLIS TULAJDONNEVEK MINT MEREV JELÖLŐK

Könnyen belátható, hogy a fikcionális nevekhez valós entitásokat kapcsoló olvasói gyakorlat leírható Kripke (1972) a nevek deskriptív elméleteivel szemben megfogalmazott *modális ellenérvének fikcionális nevekre való kiterjesztésével*. A modális ellenérv szerint a tulajdonnevek azért nem lehetnek határozott leírások szinonimái, mert míg utóbbiak referensei modális kontextusokban változhatnak, addig a nevek *merev jelölők*, azaz minden lehetséges világban, ahol jelölnek valamit, ugyanazt a bevezetésükkor hozzájuk kapcsolt és a névhasználat kauzális-történeti láncolata által megőrzött entitást jelölik. A dolog érdekessége számunkra az, hogy míg a merev jelölés gondolatának a fikcionális nevekre való kiterjesztésével leírható olvasói

² Hehle 1998: 413, 436–438.

³ A továbbiakban a 'fikcionális név' kifejezés alatt a narratív irodalmi szövegekben előforduló fikcionális neveket értjük.

magatartás ma is meghatározó, addig Kripke már a *Naming and Necessity* második kiadásához (1980) írt egyik kiegészítő megjegyzésében megállapítja, hogy elképzelése, valamint a lehetséges világokról alkotott, azt megalapozó felfogása nem egyeztethető össze a fikcionális entitások státusa tekintetében megfogalmazott – és az intuitív olvasói elképzeléseknek ugyancsak megfeleltethető – azon korábbi tételével (1963), miszerint a fikcionális entitások nem léteznek, de más körülmények között – a világ valamely lehetséges (tényellentétes) állapotában – létezhetnek volna: a merev jelölés és az azt megalapozó M-modell szerint ugyanis a lehetőség tényellentétes dimenzióját benépesítő entitások léte *feltételezi az aktuálisok létezését*. Kripke, az ellentmondást felismerve, utal ugyan annak egy lehetséges feloldására – meglátása szerint koncepciója lehetővé teszi, hogy a világ egyes lehetséges állapotaiban fellépjenek aktuálisan nem létező individuumok – ennek bizonyítását, azaz az elérhetőségi reláció egy ilyen típusú viszonyt megengedő, a koncepció alapjait érintő újradefiniálását azonban (érthető okokból) sem itt, sem a későbbiekben nem mutatta be.

A fikcionális nevek értelmezési gyakorlatát leíró kripkei koncepció tehát jól működik ugyan a 'Bismarck'-féle közönséges tulajdonnevek esetén; az 'Innstetten'-típusú neveknél azonban használata a koncepció határait feszegető ellentmondáshoz vezet. Az ellentmondás egy a merev jelölés gondolatának érvényét fenntartó – a fikcionális világok a lehetőség *aktuális dimenziójában* való elhelyezésével történő – lehetséges feloldásához Putnam Kripkével szinte minden tekintetben meggyező *indexikusság* (merev jelölés) koncepcióján keresztül, a *kétdimenziós modális szemantika* meglátásainak felhasználásával juthatunk el.

3. A FIKCIONÁLIS TULAJDONNEVEK

MINT KETTŐS SZEMANTIKAI PROFILÚ KIFEJEZÉSEK

Putnam nem foglalkozik a fikcionális tulajdonnevek szemantikájának kérdésével. Kripkével egyidőben megfogalmazott, a jelentés internalista (pl. leíró) elméletei ellen irányuló munkájában (1975) a *természeti fajtanevek* extenziójának és intenziójának problémaköre foglalkoztatja, elképzelésének a *közönséges tulajdonnevekre* vonatkozó implikációit e munka keretében röviden vázolja csupán. Meglátása szerint a közönséges nevek a természeti fajták neveihez nagyon hasonló *rejtett indexikusok*: minden lehetséges világban (a világ minden tényellentétes állapotában) a bevezetéskor hozzájuk kapcsolt, a bevezetést végző beszélő *aktuális (itt-és-most) környezetében* fellelhető és a *nyelvi munkamegosztás* – a nyelvhasználó közösség tagjainak

strukturált nyelvi együttműködése – útján átörökített és megőrzött entitásra referálnak. Putnam szerint a rejtett kontextusfüggőség, vagy merevség a bevezetés körülményeiből származik, egészen pontosan abból, hogy a nevek bevezetésének mindkét – osztenzív ('Ő Otto von Bismarck') és operacionális ('Otto von Bismarck Németország első kancellárja') – módja lényegében ugyanazt a *demonstratív*, rámutató funkciót tölti be: a beszélő környezetében kijelöl (= 'ő') egy entitást, mely a továbbiakban a *kijelölés* (a *demonstratívumból* származó) *merevsége folytán* minden lehetséges világban, ahol az entitás létezik, a név referenseként funkcionál.⁴ A tulajdonnevek ezen rejtett indexikussága és a nyelvi munkamegosztás együttesen magyarázza, hogy egy nyelvhasználó egy 'N' név kimondásával a referensre vonatkozó információminimum – 'N'-nek hívják – birtokában is szükségképpen a bevezetéskor kijelölt N entitásra, a név viselőjére referál.

Ez a kép meglátásunk szerint kis módosítással akkor is fenntartható, ha figyelembe vesszük azt a Putnam által nem reflektált, ám a jelenlegi nyelvfilozófiai vitákban központi szerepet játszó tény, miszerint egy 'N' tulajdonnévnek nemcsak egy viselője lehet. Putnam elgondolása szellemében ekkor azt mondhatjuk, hogy ezekben az esetekben a munkamegosztásban részt vevő nyelvhasználókat nem (homonim) névtípusok, hanem mindig is csak *egyedi N-eket* megnevező 'N' névpéldányok érik el. Egy 'N' közönséges tulajdonnév sikeres használatához ezért nemcsak 'N' tulajdonnév-voltának ismerete (1975: 247), hanem a beszélő által ismert 'N'-példányokkal megnevezett individuumok közti disztingválni tudás képessége, azaz az egyes referensekre vonatkozó, a *distinkciót lehetővé tevő információ* birtoklása is szükséges. Ez az információ beszélőként eltérő terjedelmű és tartalmú, tisztán *funkcionális* szereppel bíró információ, mely nem része a nevek jelentésének; a nevek a mondatban csak referensüket képviselik.⁵

Visszatérve azonban e dolgozat tulajdonképpeni problémájához: Putnam, mint mondtuk, nem foglalkozik a fikcionális tulajdonnevek szemantikájának kérdésével. Elgondolása ennek ellenére argumentációja egyik elemén, az *XYZ-Ikerföld*-gondolatkísérleten keresztül könnyen kapcsolatba hozható a problémával. Nem nehéz belátni, hogy a *gondolatkísérlet irodalmi narratívaként*, két párhuzamosan zajló eseménysort, (Oskar (iker)földi és (iker)Oskar földi látogatásait) egy 'mindentudó

⁴ A tulajdonnevek vonatkozása eszerint tehát nem használatuk kontextusától függ, mint a 'példány-reflexív' (Reichenbach 1947) indexikusok (pl. 'én', 'itt', 'most'), vagy az indexikusok körébe sorolható demonstratívumok (pl. 'ez', 'az') és demonstratív kifejezések (pl. 'ez az ember') esetében.

⁵ A jelenleg népszerű konkurens megközelítések vagy a nevek nyílt indexikusságát (és monoszemikusságát) tételezik – lásd pl. Burge, Recanati, Pelczar és Rainsbury, Vecsey – vagy azok ambiguitása (és poliszemikussága) mellett érvelnek, lásd pl. Perry.

elbeszélő' perspektívájából ábrázoló történetként is felfogható.⁶ Az ezen analógiából levezethető, a fikcionális szövegek természetére (*szemantikai gondolatkísérletek*), a fikcionális világok státusára (*a világunkkal párhuzamos létező konkrét téridőbeli valóságok*), valamint a fikcionális fajtanevek szemantikai profiljára (*rejtett indexikus jelentés-tartalmú kifejezések*) vonatkozó állításokat felhasználva a fikcionális nevek tekintetében a következő kijelentések tehetők: a fikcionális tulajdonnevek *rejtett indexikusok*; minden lehetséges (tényellentétes) világban a bevezetésükkor hozzájuk kapcsolt, a bevezetést végző beszélő aktuális (itt-és-most) környezetében kijelölt és a nyelvi munkamegosztás révén megőrzött entitásra referálnak. Ez az elképzelés a fikcionális világok világunkkal párhuzamos modális rendszerekként való tételezésének köszönhetően természetesen nem veti fel a fikcionális entitások ontológiai státusa kapcsán Kripkénél fellépő paradoxont. Ezen előnye mellett azonban számos, épp e megoldásból – ontológiai háttérfeltevéseinek a modális realizmussal való érintkezéséből – származó új problémát von maga után. Zavarba ejtő módon megsokszorozza az ontológiát és a természetes nyelveket. Ráadásul nem tudja elkerülni a modális realista elképzeléseknek a világok megismerhetetlenségéből származó ismeretelméleti paradoxonát,⁷ és externalista alaptételének indirekt cáfolatát nyújtja. Ez könnyen belátható, hiszen nyilvánvaló, hogy az ikerföldi kifejezések értelmezését Putnam nem empirikus vizsgálódások alapján, hanem *az Ikerföldre vonatkozó episztemikus feltevései – aktuális szempontú világhipotézise – viszonylatában*, egy indikatív kondicionálist felhasználva ('ha az Ikerföldön a víz XYZ, akkor az ikerbeszélők a 'víz'-token kimondásával XYZ-re referálnak') végzi el. Ez a teoretikus állítások mögött megbújó, a világ (és a nyelv) *párhuzamosságát ignoráló, annak aktuális tételezését viszont fenntartó* értelmezési gyakorlat gondolatkísérletét a *kétdimenziós modális szemantika* felől is megragadhatóvá teszi. A kétdimenzionalizmus episztemikus értelmezése felől nézve az 'Ikerföld-fikció' nem a nyelvi externalizmus tételének bizonyítását, hanem a kifejezések aktuálisnak tekintett lehetséges világok viszonylatában történő *episztemikus* értékelését példázza.

A kétdimenziós modális szemantika keretelméletének egyik alaptétele szerint a nyelvi kifejezések nemcsak tényellentétesnek tekintett világhipotézisek, hanem a világról alkotott aktuális szempontú hipotézisek függvényében is értékelhetők. A keretelmélet episztemikus értelmezését kidolgozó Chalmers (2002, 2004) a-

⁶ E tézis részletes kifejtéséhez lásd Szabó 2003.

⁷ Read megfogalmazásában: A modális realista 'azt sejteti, hogy a lehetőségre irányuló reflexióhoz valamiféle sajátos teleszkópra van szükség, amelyen keresztül más lehetséges világokat figyelhetünk, miközben egyidejűleg tagadja, hogy ilyen módszer lehetséges. A lehetőségek hirtelen kideríthetetleneké válnak.' Vö. Read 1995/m. 2001: 142.

mellett érvel, hogy ez az értékelés nem a beszélők aktuális világra vonatkozó 'metaszemantikai' – faktuális és szemantikai – tévedéseit (Stalnaker 2003), hanem sokkal inkább a *jelentés* egy dimenzióját reprezentálja: egy, a *másodlagos vagy metafizikai* (kvázi-kripkeánus) dimenzió mellett meghatározható *elsődleges vagy episztemikus* (kvázi-fregeánus) dimenziót. Chalmers szerint ugyanis az aktuális világ-hipotézisek fogalmi ellentmondások nélkül elgondolható (a priori nem kizárható), maximálisan specifikált *episztemikus* lehetőségeket, azaz *lehetséges világok-időpontok-beszélők* rendezett hármasaiból álló *központosított lehetséges világokat* (V) reprezentálnak; a kifejezések ezen lehetőségek viszonylatában elvégzett elsődleges szemantikai értékelése ezért Frege 'értelem' ('Sinn') fogalmához nagyon hasonlóan a kifejezéseknek a beszélők tudásában és racionális ítéleteiben játszott szerepét (kognitív jelentőségét) reprezentálja. Chalmers úgy véli tehát, hogy a kifejezések extenziója és intenziója egy megfelelő módon megfogalmazott és aktuálisként kezelt világ-hipotézis – a V világ D episztemikusan teljes és szemantikailag semleges (kanonikus) leírásának – ismeretében a priori, azaz kizárólag fogalmainkra és racionális képességeinkre támaszkodva pl. egy egyszerű $D \supset S$ kondicionális, vagy a Ramsey-teszt segítségével is meghatározható.

Mindezen meglátások fényében a fikcionális világok és a fikcionális nevek tekintetében megfogalmazott állításainkat a következőképpen módosíthatjuk. A fikcionális tulajdonnevek *kettős szemantikai profilú* – *indexikus és leíró* – *kifejezések* (episztemikusan lehetséges tokenek). (1) Mint rejtett indexikusok mindig egy a lehetőség aktuális dimenziójában elhelyezkedő – egy lehetséges világ-egy időpont-egy beszélő rendezett hármasaiból álló – központosított, azaz V episztemikusan lehetséges (fikcionális) világ viszonylatában meghatározott és e világból elérhető minden tényellentétes világban azonos entitásra referálnak.⁸ (2) Rejtett leírások szinonímáiként referensük a világ hipotetikus (fikcionális) természete következtében a priori módon, a világ egy D kanonikus leírása alapján, kondicionálisok segítségével is meghatározható. Nem nehéz belátni, hogy e definíció mind a Bismarck-, mind az Innstetten-típusú nevekre ellentmondás nélkül alkalmazható. Egyetlen, ám meglehetősen súlyos problémáját a fikcionális világ, pontosabban a világ kanonikus leírásának hozzáférhetetlensége okozza.

⁸ Chalmers kritikusi közül többen rámutattak arra, hogy koncepciója – bár explicite nem tartalmazza – de implikálja ezt az állítást, lásd pl. Soames 2005.

4. A FIKCIONÁLIS TULAJDONNEVEK ÉRTELMEZÉSE, AVAGY KIVEL TALÁLKOZOTT INNSTETTEN I 877. DECEMBER I 4-ÉN?

A fikcionális kifejezések értelmezésének a kanonikus leírás hozzáférhetetlenségéből származó problémája könnyen feloldható, ha elfogadjuk azt az intuitív módon belátható tényt, miszerint a fikcionális szövegek a szemantikai gondolkísérletekkel ellentétben (elsősorban) nem azért jönnek létre, hogy rafinált szemantikai értékelési gyakorlatokként vagy az olvasó kognitív képességeit vizsgáló modelleként funkcionáljanak. Nem azért tehát, hogy az olvasónak döntenie kelljen arról, hogy a szöveg kifejezéseinek jelentése és igazsága következik-e interpretáló világa szemantikailag neutrális nyelven megfogalmazott és episztemikusan teljes leírásából. A fikcionális irodalmi szövegek elsődleges értékelése során kiindulhatunk abból a feltevésből is, hogy nem kell döntést hoznunk a fikcionális irodalmi szövegek igazságértékéről: a szerző a művét (1) igaz és (2) intenciója szerint teljes leírásként hozza létre.

Ami a leírás igaz voltát illeti. Ha feltesszük, hogy a szerző képes igaz leírás létrehozására, akkor kijelenthetjük, hogy *a narratív irodalmi szöveg a szerző által elgondolt V központosított világ egy D' igaz, ám nem kanonikus – episztemikusan hiányos és esetlegesen többközpontú – igaz leírásával azonos, a D' által leírt V' fikcionális világ – a szövegvilág – pedig V-vel ekvivalens*. A narratív irodalmi szöveg mindezek alapján olyan sajátos nyelvi konstrukciónak tekinthető, mely tartalmazza önnön értékelésének hipotetikus körülményeit, azaz: részlegesen ábrázolja (leírja) azt az episztemikusan lehetséges világot, amelynek vonatkozásában kijelentéseinek extenziója rögzül, és jelentése meghatározódik. Lényeges, hogy a szerző ezt a világot nem saját aktuális világhipotéziseként, hanem általa létrehozott, és többnyire alakként is megformált episztemikus itt-és-most-én-központok (Hamburger 1968) hipotéziseiként – tehát *nem kijelentéseket színlelve*, hanem (aktuálisnak tűnő, illetve aktuálisnak tekintett) *látszatot költve* (Hamburger 1968) – alkotja meg.⁹

Ha feltesszük, hogy a szerző a világalkotás során *szándékai szerint létrehozza és ábrázolja mindazt, ami a szöveg adekvát – a szövegalkotás céljának megfelelő – értelmezéséhez szükséges*, akkor az interpretáció során kiindulhatunk abból a feltevésből is, hogy a szerző által, a szerző sajátos, látszatköltő eszközeivel (elbeszéléssel) létrehozott több-

⁹ Úgy gondoljuk tehát, hogy nem helyesek a fikció vonatkozásában megfogalmazott, a nyelvfilozófián (pl. Recanati 1998) és az irodalomelméleten belül (pl. Ricoeur 1983/m. 1990) egyaránt népszerű színlelés-elméleti, vagy 'azt-játsszuk-hogy' (pl. Walton 1990) koncepciók. Koncepciónk az alkotást Hamburger 'mimézis' értelmezésének megfelelően *látszatköltésként* értelmezi. Hamburger a színlelés és a látszatköltés (ábrázolás) közti különbséget a 'mintha-szerkezet' és 'mint-szerkezet' kifejezések segítségével ragadja meg. Hamburger 1968.

központú és (*V* viszonylatában) hiányos szövegvilág entitásai tulajdonságaik és viszonyaik (attribútumaik) ábrázoltsága révén 'teljességükben' meghatározottak, azaz explicit vagy implicit módon minden releváns tekintetben adottak. Ezen értelmezés szerint a szövegvilág *D'* nem kanonikus leírásának a *D* kanonikus leírás viszonylatában megmutatkozó hiányosságai nem fogyatékoságok, hanem részben (kvantitatív módon) a nyelv és a befogadás korlátaiból adódó, részben pedig (kvalitatív módon) a szerzőnek a nyelvésztől eltérő speciális céljaiból származó szükségszerűségek, amelyek a költői világalkotás lezártságának összefüggésében már nem hiányosságként, hanem (*relatív*) *teljességként* gondolhatók el. Ezen feltevés szerint tehát a *D'* nem kanonikus leírás megfogalmazásakor a szerző tudatosan szelektál: *eltekint a világalkotás célja szempontjából kontingens információk ábrázolásától*, és csak e cél kifejezésre juttatása tekintetében *relevánsnak, azaz szükségszerűnek* vélt dolgok ábrázolására koncentrálnak. Lényeges, hogy a tulajdonságok szükségszerűségét kétféleképpen is tételezhetjük: a szükségszerűség egyrészt az *attribútumokkal-való-bírás* *szükségszerűségére*, másrészt a világ két időállapota között a kijelentésszubjektumoknak tulajdonítható *attribútumokban bekövetkező változás modusára, azaz a változás szabályszerűségekből* való levezethetőségére, illetve szabályszerűségek kontextusában való értelmezhetőségére is utal. Mivel e szabályszerűségek időbeli változásokat indukálnak, *a kétdimenziós szemantika apparátusa segítségével immár nem megragadhatók, s csak a narratológia kontextusán belül, a látszatköltés (mimézis, világalkotás) fogalomkörébe tartozó cselekményszöveg, valamint annak tárgya, a cselekmény és a történet fogalmi segítségével magyarázhatók*. A fikcionális nevek tehát az értelmezhetőség tekintetében leíró kifejezéseként, azaz tulajdonságnyalábok és történetek szinonimáiként funkcionálnak, az entítások azonossága pedig egy történet egészében, vagyis narratív identitásként tételeződik.¹⁰

Mindezek alapján a bevezetésben megfogalmazott kérdésre – kivel találkozott Innstetten 1877. december 14-én? – a következő választ adhatjuk: december 14-én egy fiatalkori szerelme helyett annak lányát feleségül vevő, megcsalt, majd elvált, s mindeközben boldog kessini tanácsosból boldogtalan minisztériumi tisztviselővé lett 'Innstettennek' nevezett alak találkozott Németország 'Bismarcknak' nevezett kancellárjával, aki Innstetten életének szinte minden állomásán a háttérből támogatta pártfogoltját. Mindkettejük történetének elemeit számos más, történetükbe az elbeszélés által bevont egyéb történet értelmezi. De ennek módja és hogyanja már egy narratológiai munka tárgyát képezi.

¹⁰ A nyelvfilozófia sem állít mást. A mi világunkból nézve Donnellan szerint a fikcionális entítások azonosítása akadályba ütközik, mely akadályt fikcionális entítások esetében többnyire a világunkba való bevezetésükkor elmesélt történetük képezi. Donnellan 1974.

IRODALOM

Primerirodalom

- Fontane, T. (1894/1998): Effi Briest. Szerk. Hehle, C. In: *Theodor Fontane. Grosse Brandenburger Ausgabe*. Szerk. Erler, G. Bd. 15. Berlin.
- Fontane, T. (1894/1975): Effi Briest. Ford. Vas, I. Budapest.

Szekunderirodalom

- Chalmers, D. (2002): The Components of Content. In: uő: *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*. Oxford: Oxford University Press.
- Chalmers, D. (2004): Epistemic Two-Dimensional Semantics. *Philosophical Studies* 18: 153–226.
- Donnellan, K. (1974): Speaking of Nothing. *The Philosophical Review* 83, 3–31.
- Hamburger, K. (1968/1987¹): *Die Logik der Dichtung*. Stuttgart: Klett.
- Hehle, C. (1998): Anmerkungen. In: *Theodor Fontane. Grosse Brandenburger Ausgabe*. Szerk. Erler, G. Bd. 15. „Effi Briest”. Berlin: Aufbau. 407–515.
- Kripke, S. A. (1963): Semantical Considerations on Modal Logic. In: *Acta Philosophica Fennica* 16, 83–94. Újranyomva In (1971): Linsky, L. (Szerk.): *Reference and Modality*. London. 63–72. (= Oxford Readings in Philosophy)
- Kripke, S. A. (1972, 1981²): *Naming and Necessity*. Cambridge, Massachusetts. Magyarul (1997): uő: *Névadás és szükségszerűség*. Részlet az első előadásból. Ford. Wappel, M. *HELIKON* 4, 410–425. A magyar fordítás alapja a mű 1980-ban Oxfordban megjelent átdolgozott kiadása.
- Putnam, H. (1975): The meaning of „meaning”. In: uő: *Mind, Language and Reality*. Phil. Papers vol. 2, Cambridge. 215–271. Első megjelenés in (1975): Gunderson, K. (Szerk.): *Language, Mind and Knowledge*. Minnesota Studies in the Philosophy of Science VII. Minneapolis. 131–193.
- Read, S. (1995/m. 2001): *Bevezetés a logika filozófiájába*. Budapest: Kossuth.
- Recanati, F. (1998): Talk about Fiction. *Lingua e Stile* 33. Magyarul (2005): Hogyan beszélünk a fikciónál? Ford. Vecsey, Z. In: Szabó, E. és Vecsey, Z. (Szerk.): *Ki volt Sherlock Holmes? A tulajdonnevek szemantikája*. Szeged: Grimm. (= Studia Poetica. Supplementum II. lingua Hungarica editum)
- Reichenbach, H. (1947): *Elements of Symbolic Logic*. New York: Macmillan.
- Ricoeur, P. (1983): *Temps et récit I. L'intrigue et le récit historique*. Párizs. Németül (1988): *Zeit und Erzählung. Zeit und historische Erzählung*. Ford. Rochlitz, R. München. (= Übergänge 18/I.). Magyarul részletek (1999): Szegedy, M. M. (Szerk.): *Paul Ricoeur. Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Budapest: Osiris. 255–309.
- Soames, D. (2005): Ambitious Two-Dimensionalism. In: Davidson, M. (Szerk.): *On Sense and Direct Reference: A Reader in Philosophy of Language*. McGraw-Hill.
- Stalnaker, R. (2003): Conceptual Truth and Metaphysical Necessity. In: uő: *Ways a World Might Be. Metaphysical and Anti-Metaphysical Essays*. Oxford: Calendron. 201–215.
- Szabó, E. (2003): Ikerföldek, episztemikus világok, szövegvilágok: a referencia kauzális-történeti elméletének narratológiai vonatkozásai. In: Szabó, E. és Vecsey, Z. (Szerk.): *A jelentés dimenziói. Modális elméletek Kripke után*. Szeged: JatePress. (= Studia Poetica. Supplementum I. lingua Hungarica editum)
- Walton, K. (1990): *Mimesis as Make-Believe*. Cambridge, Mass.